Тетяна Назаренко,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувачка відділом навчання географії та економіки
Інституту педагогіки НАПН України
geohim@ukr.net

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Наука етнографія за семантикою походить від грецьких слів етно – народ і графо – пишу, тобто наука, яка досліджує походження, розселення, культурно-побутові взаємозв'язки народів світу. Основним методом дослідження етнографії є – невимушене спостереження і опис звичаїв, побуту, світогляду народу. Етнографія також використовує речові пам'ятки, писемні джерела, дані археології, антропології, географії, фольклористики, мовознавства [6, с. 73-74].

Українська етнографія як наука виникла у XVIII столітті. Саме з того часу точаться дискусії щодо етнографічного районування України. Одні й ті самі регіони іменуються неоднаково, так само по-різному визначаються їхні межі. Предметом дискусії також є засадничі поняття: традиційне вбрання, предмети побуту, знаряддя господарства, мовні діалекти тощо. Як результат – абсолютно різні етнографічні карти. Етнографічна карта – досить відносний засіб дослідження цього питання, оскільки кордони розповсюдження тієї чи іншої етнографічної землі (території) можуть відрізнятися в десятки кілометрів.

Так, як наука і навчальний предмет географія послуговується поняттями простір і географічні карти, а наука етнографія застосовує їх в своїх дослідженнях, то цілком логічно формувати етнографічну компетентність в учнів закладів загальної середньої освіти саме на уроках географії, це і буде предметом наших педагогічних розвідок, які ми викладемо в змісті статті.

За дефініцією українських дослідників етнографічна компетентність – це перспективний розвиток людини на тлі національних особливостей та розумінь мов, звичаїв, територій тощо, тобто етнографічна компетентність дає розуміння в культурологічних знаннях, які забезпечують можливість прийняття ефективних рішень для з'ясування етнографічних питань. Етнографічна компетентність визначає рівень засадничих знань про етнос, культуру, мову, історію, територію перебування та існування тощо [2, с. 78]. Етнографічна компетентність формується у знаннях як предметної так і ключової компетентностей, а також моральної культури, фольклору, звичаїв і обрядів рідного народу, традицій, а також в уміннях застосовувати ці знання.

На уроках географії в закладах загальної середньої освіти актуально визначати феномен української культури, її місце в класифікації світової культури, поважати здобутки культури на засадах важливого контексту її створення, а також вивчати етнографічні землі, що розташовані на території сучасної України і відмічати їх на контурних картах [3, с.103].

Варто відзначити, що компетентнісний підхід при вивченні географії окреслює ще й соціокультурну компетентність, яка зараджує розвиткові комунікативних даних в учнів, а для цього слід згадати імена Павла Чубинського, Миколи Костомарова, Михайла Максимовича та багатьох інших видатних діячів української культури. Вагомий внесок у розвиток етнографії внесли письменники Іван Франко, Тарас

Шевченко, Леся Українка, Пантелеймон Куліш, Михайло Коцюбинський, Іван Нечуй-Левицький та інші не менш відомі особистості.

Посилаючись на компетентнісний підхід зміст Державного стандарту базової середньої освіти (2020 р.) наголошує на таких складових, як уміння порівнювати діяльність постатей культури, використовувати адаптовані джерела для самостійного пошуку відповідної інформації і представлення її у вигляді тексту, таблиць, схем, виявляти ставлення до постатей певної культурної доби, знати і розуміти характерні риси, причини, передумови та наслідки соціально-економічних, політичних, культурно-духовних явищ і процесів, нові ідеї та якісні зміни у духовно-культурному, соціально-політичному та повсякденному житті суспільства [1]. Саме тому на уроках географії варто задавати відповідні питання проблемного характеру [5, с. 45]. На приклад: розгляньте карту етнографічних земель і дайте відповідь: де розташований регіон Сіверщина; де розташований регіон Галичина; яка річка протікає через Наддніпрянщину; в якому регіоні розташовані міста Луганськ і Донецьк; які етнографічні землі знаходяться на території Миколаївської області? Особливо це актуально під час воєнної агресії росії на території України.

Специфіка етнографічної компетентності полягає в тому, що вона формується на основі духовної культури України, до якої належить й мистецтво вишиванок. В кожній області чи регіоні є власні особливості вишиванок, що є предметом духовної культури. Кожна ґаздиня повідомить власну історію роду і історію створення вишиванки.

Перебуваючи у складі журі Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2024 в номінації «Географія», фінал якого проходив у файному місті Тернопіль, ми утвердилися в значенні етнографії, адже всі організатори заходу були вдягнуті в борщівські вишиванки, що внесені до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини [4]. Дану інформацію також можна використовувати на уроках географії, бо таким чином формуються одразу декілька компетентностей: історична, культурна, просторова, географічна, етнографічна, економічна тощо.

Формування етнографічних знань в учнів на уроках географії поліпшується, якщо залучаються елементи дедуктивних міркувань, використовується принцип наочності (світлини, стрічки, ілюстрації, предмети мистецтва тощо), організовується багатоманітна діяльність учнів у вигляді вистав, навчальних ігор, диспутів тощо.

Отже, методика вивчення географії через формування етнографічної компетентності носить універсальний характер і містить вагомий варіативний потенціал. Під час дослідження ми дійшли висновку про закономірність у формах, методах та засобах вивчення етнографічної складової в змісті навчального курсу географія.

Література

1. Державний стандарт базової середньої совіти https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti

2. Мітєва А. М., Врубель Г. Ф. (2021) Формування етнокультурної компетентності учнів в умовах Нової української школи. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 3 (35), с. 76-81 http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/12198

3. Назаренко Т. Г. (2016) *Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання)*. Х.: ВГ «Основа», 2016. – 112 с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707431

4. Національний перелік нематеріальної культурної спадщини https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/naczionalnyj-perelik-elementiv-nks-1.pdf

5. Топузов О. Формування географічної компетентності учнів засобами проблемного навчання. *Рідна школа.* 2008. № 9. С. 43-45.

6. Шульга Н. А. Етнічна самоідентифікація особистості. Київ. НАДУ, 1996. 199 с.